

El 18 de juliol del 1936 es produïa la sedició de part de l'exèrcit sota les ordres del general Franco. Set ciutadans del nostre país relaten a EL TEMPS les experiències que van viure aquells dies d'inici de la guerra civil espanyola.

L'amarga victòria del 36

La guerra civil espanyola es presenta encara avui des de perspectives triomfalistes i des de perspectives analítiques molt tímides. No és estrany, doncs, que aquesta part de la nostra història estigui condicionada pel tarannà polític dels nostres dies. La veritat és que la guerra civil va reduir tota la problemàtica ideològica republicana a la mínima expressió, car els interessos ideològics que s'hi jugaren d'una manera prou tràgica foren uns altres.

Però anem per parts. Amb la implantació de la segona república a l'estat espanyol el 1931, semblava que d'entrada s'havien de solucionar tots els problemes acumulats dels governs anteriors, sobretot, els generats per la dictadura de Primo de Rivera. Però ben aviat es va veure que la cosa no anava per bon camí i que s'iniciava un procés de radicalització social i política que donava lloc, després de les eleccions del 16 de febrer de 1936 i la victòria del Front Popular (coalició dels partits d'esquerra), a la insurrecció d'una part de l'exèrcit. D'una banda, lluitaren les forces proletàries, que volien aprofitar aquella contingència sagnant per a dominar la societat espanyola; d'altra banda, les forces tradicionals, que no es volien deixar el control d'un poder usufruït fins llavors. Les altres forces restaren marginades en aquella lluita.

Va ser a les Illes Canàries que el general Franco es preparà, al cap de les tropes que li havien assignat al Marroc, per tirar endavant la rebel·lió. Al general Goded se li do-

naren ordres d'anar de les Illes Balears a Barcelona. Però l'assassinat de Calvo Sotelo va precipitar els esdeveniments, i el 17 de juliol a les 17 hores començava la insurrecció militar que culminaria l'endemà.

Juan Manuel Santisteban, combatent de la División Azul, diu que "des del 17 de febrer del 1936, els rojos havien pres el carrer. Això es tradueix en una llibertat absoluta

ternacionals, és a dir, tots els caps preparats pel comunisme per a dirigir les diferents unitats que haurien d'actuar a Espanya, concretament a Barcelona."

Mentrestant, el general Franco declarava l'estat de guerra a Tenerife i explicava per ràdio els motius de l'aixecament militar: l'anarquia i les vagues revolucionàries destruïen la nació i en aquestes circumstàncies no podien sobreviure ni la igualtat ni la llibertat i se suspenia la Constitució; a més, el regionalisme destruïa la unitat nacional i els enemics de l'ordre públic havien insultat les forces armades.

La victòria de Barcelona. "Tot-hom esperava —explica Abel Paz, militant de la CNT durant els fets de juliol a Barcelona— que els militars sortissin al carrer. Això es viu amb una intensitat força tràgica. A Barcelona, des que es pren consciència real que l'aixecament pot donar-se d'un moment a l'altre, la CNT organitza un comitè de defensa local on fan entrar tots els comitès de sindicats, de les Jovenuts Llibertàries, de la FAI... S'estableixen grups de vigilància, els obrers es concentren als sindicats, es munten guàrdies tota la nit... fins que el 19 de juliol a les 5 de la matinada els militars surten al carrer. Les forces reaccionàries són les que veuen perillar els seus privilegis i s'aixequen contra la República, però no perquè els molestés, sinó perquè hi havia un govern feble que no dominava el procés revolucionari que s'havia iniciat".

**Joan Ramos:
"Hi havia una metralladora militar dalt de l'estàtua de Colom i en calar-li foc, el fum els obligà a lliurar-se."**

per fer el que els hi donava la gana, fins el punt que un dels casos que provocà l'inici del moviment fou l'assassinat de Calvo Sotelo. Això culminà amb una sèrie de fets que van fen que estiguéssim en guerra pràcticament des del 16 de febrer. A més, en el terreny internacional, Rússia prenia ja posicions estratègiques i havia decretat que Espanya fos el punt neuràlgic per la seva projecció comunista cap a Europa. Se sabia que es volien utilitzar els Jocs Olímpics del 1936 per fer entrar els qui després van formar part de les brigades in-

Santisteban, el dia 19 de juliol, diumenge, encara va anar a missa. Allí, un falangista li va donar una pistola: "Fou Rafael Nadal, pare de l'alcalde de Tarragona, que ara diu que no era de Falange i va signar una instància per entrar a la vella guàrdia."

"El govern de la República ho veia tot perdut —diu Joan Moretones, destinat al front d'Aragó al servei de la República—, perquè la revenja va ser molt forta. Els qui s'anaven fent amos de la situació eren els sindicats i els partits polítics. El govern cada cop tenia menys poder. Però sort en vam tenir de la Guàrdia Civil que ens va mantenir la disciplina: va dominar els punts estratègics, va fer una mica de por als sindicats, etc. Com que primer va caure la capitania general de Palma, quan va arribar el general Goded l'agafaren i això va debilitar als insurrectes. Després, van començar els judicis sumaríssims, van morir uns quants capitans... El que sí que era palès era el descontrol, és a dir, no mancava ni el govern central ni aquí la Generalitat. I no va ser fins al maig que el govern central imposava

l'autoritat i enviava les forces de la Guàrdia d'Assalt." Joan Ramos, col·laborador sindicalista, també creu que "el puntal principal perquè Barcelona no capitulés fou la detenció del general Goded."

Vicenç Guarner, en el llibre *L'aixecament militar i la guerra civil a Catalunya*, descriu així la matinalada del 19 de juliol: "Se sentien per tot Barcelona els sons estridents de les sirenes de les fàbriques i d'alguns vaixells del port. El comitè de defensa de la CNT havia decidit alertar així tota la gent disponible i posar en peu de lluita els comitès de defensa de les barriades." I Abel Paz afegeix que "la comissió de defensa de la CNT s'entrevistà amb el president de la Generalitat, Lluís Companys, per a plantejar-li el problema: aquesta gent sortirà al carrer, nosaltres estem disposats a defensar la República, però estem desarmats, llavors hem d'armar el poble. Companys, que pren consciència que si arma el poble és desencadenarà la revolució, opta per a no fer-ho i esperar a veure què passa; és a dir, en certa forma tem més els treballadors que els mateixos feixistes. Però els treballadors no

es conformen perquè saben que el que està en joc són les seves pròpies vides i les llibertats públiques. Llavors, es posen a fabricar bombes casolanes, a assaltar armeries i a armar-se com poden. Esperen amb aquest armament de fortuna que els militars surtin al carrer, els fan front i els derroten; surten a les cinc de la matinalada i a les dos de la tarda l'exèrcit ja està derrotat. Aleshores, canvia tota la situació."

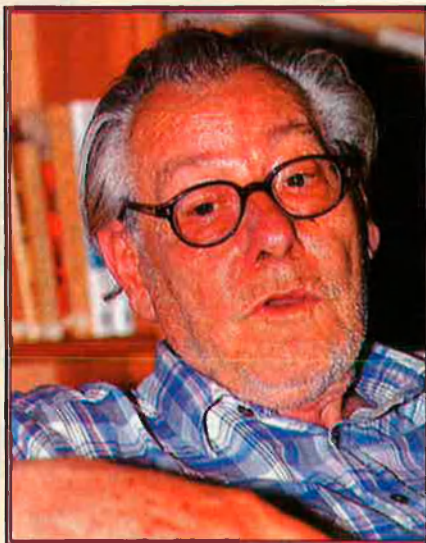
El pla de lluita a Barcelona formulat per l'estat major facciós fou la circumvalació de la capital des de la perifèria, establir contacte amb els centres principals de la ciutat i ocupar els centres neuràlgics com la Generalitat, Governació, Correus i Telègrafs i l'emissora de ràdio. Les zones de màxima conflictivitat foren, per tant, la plaça de Catalunya, la Universitat, les drassanes i la caserna de Sant Andreu. La primera caserna que es va rendir fou la de l'avinguda d'Icària. L'última, la de drassanes.

Josep Moretones explica com Garcia Oliver va entrar a casa el seu oncle i va demanar begudes per a la gent: "El meu oncle, que tenia un celler prop de la Universi-

Aldarulls a la Plaça de Sant Jaume, el juliol del 36. El pla de setge de Barcelona formulat per l'estat major facciós de circumvalació de la ciutat des de la perifèria va situar les zones de màxima conflictivitat en el centre urbà.

ABEL PAZ

Va néixer a Almeria al 1921. Va arribar a Barcelona al 1929, on s'instal·là amb tota la família. Als onze anys va a l'escola nacionalista Natura del barri del Clot, on coneix en Durruti. Al 1935 es posa a treballar d'aprenent en una fàbrica del tèxtil. És llavors que entra en contacte amb els sindicats i la lluita obrera. Milita a les Joventuts Llibertàries i a la CNT durant els fets de juliol del 1936. També participa en les Jornades de Maig del 1937. S'exilia a França, quan Barcelona capitula, el 26 de gener del 1939, i hi viu la barbàrie nazi. Al 1942 entra a formar part de la guerrilla llibertària antifranquista. És detingut per la policia i empresonat el desembre d'aquest any per les seves activitats subversives. El 1953 s'exilia de nou a França fins al 1977, que torna a Catalunya. Ha col·laborat en la premsa llibertària *CNT*, *Solidaridad Obrera*, *Nueva Senda* i *Juventud Libre*. A més, és autor dels llibres: *19 de julio del 36*, *Durruti*, *el proletariado en armas*, *Crónica apasionada de la Columna de*

RICARD CUGAT

Hierro, *Los conflictos de la Primera Internacional en España (1868-1872)* i de *CNT 1939-1951*. També ha fet conferències sobre la guerra del 1936-39 espanyola per tot Europa.

JOSEP MORETONES

Va néixer el 25 d'abril del 1917 a Barcelona. Quan tenia set anys se li va morir la mare i va ingressar en un col·legi d'orfes fins al 1929, quan se li desperta la vocació sacerdotal. Un any després ingressa al col·legi marista de Malgrat. Al 1936 acaba filosofia al seminari de Barcelona. Per qüestions personals es veu obligat a reorganitzar la seva vida i a buscar-se feina. El juliol del 1938 s'incorpora a la caixa de reclutes i és enviat al front d'Aragó, on el nomenen milicià de cultura. Participa en la batalla de l'Ebre, al front de Gandesa. L'octubre del mateix any es veu obligat a passar la frontera, i el 6 de febrer arriba a Sant Cebrià, al Rosselló. Un cop ací decideix de tornar a l'estat espanyol, i l'envien, de primer, a Irun i, després, a Sant Sebastià, on hi havia molts més deportats. Dies després el duen al camp de concentració d'Avilés, on comença a dubtar de la seva vocació sacerdotal per les experiències que havia viscut. A final del 1939 el deixen en llibertat i el gener del 1940 arriba a Barcelona on es posa a treballar

RICARD CUGAT

a Can Ribiere. L'any 1941 el tornen a mobilitzar amb motiu de la guerra i de la Divisió Azul, fins al desembre d'aquest mateix any. Torna de bell nou a Barcelona i es posa al davant de l'empresa del seu oncle.

tat, els hi va donar sense resistència ampolles de gasosa, de conyac... Vam treure les llambordes al carrer i vam decidir pujar una barricada per si venien els militars; i en veure que no venien, en Garcia Oliver, cap allà mitja tarda, es va posar damunt de la barricada i va dir: "Els qui em vulguin seguir, endavant!, i els altres, que es fotin!", o una cosa així. I se'n van anar a tirar trets a la plaça de la Universitat i després a fer una mica de costat als de l'Hotel Colón de la plaça de Catalunya".

Les drassanes fou un dels llocs on es va vessar més sang. A les dependències militars es trobaven, a més de soldats i falangistes, alts càrrecs de l'exèrcit. Joan Ramos recorda que a dalt de l'estàtua de Colom "hi havia una metralladora des d'on els militars ens disparaven. Els vam calar foc i pel buit de la columna va pujar el fum fins que es van lliurar." Allí s'hi van concentrar les forces de la CNT-FAI, la UGT i el CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria). Ramos va participar en la presa de la caserna de Sant Andreu: "El 18 de juliol vam fer una barricada amb màrfeques al carrer d'en Torras i Bages. Als quarters de Sant Andreu hi havia unes naus amb tot de fusells nous completament engreixats. El dia 19 els militars van posar un canó al carrer des d'on disparaven a una casa que feia xamfrà amb la plaça d'Orfila, més aviat per fer por. No es van rendir fins que uns pilots de l'aeroport van llençar tres bombes sobre la caserna, però crec que també hi va influir que arrel de la detenció del general Goded aquest va parlar per la ràdio i va dir que es lliuessin". Abel Paz diu que a la caserna de Sant Andreu hi havia un dipòsit de 900.000 fusells, unes quantes dotzenes de metralladores, canons i una gran quantitat de cartutxos i projectils.

"A l'església de Sant Andreu —continua explicant Joan Ramos— les masses van treure tot el que van trobar i ho van posar entre Torras i Bages i la plaça Orfila i allà ho cremaren; també intentaren demolir-la, però va arribar un senyor que va dir que podria servir de ma-

gatzem o per altres coses. L'església no es va arribar a destruir, només van cremar alguna cosa a dins. I l'església de Sant Pacià no es va arribar a cremar."

Així doncs, a les cinc de la tarda la lluita havia acabat. Els oficials insurrectes varen ser escortats per evitar que fossin apallissats. Companys, per evitar un vessament de sang inútil, va convèncer Goded que parlés per ràdio. A les set de la tarda Goded anunciava pel mitjà de comunicació: "El destí m'ha estat advers, i jo he caigut presoner; per aquesta raó allibero de les seves obligacions tots aquells que m'han seguit".

"A Barcelona –comenta Paz– la burgesia catalana va tenir por i se'n va anar. Llavors, els treballadors, un cop van derrotar l'exèrcit, s'apoderaren de la situació. Al-

Jo no vaig fer la revolució per a pegar trets, sinó per canviar la vida. No creia que fos necessari matar, però s'havia de fer perquè així estava plantejada la lluita. Tenia un concepte molt poètic de la revolució. La imatge de la mort em feria. Jo hauria desitjat arribar on vam arribar sense la necessitat de matar, que els militars no haguessin sortit al carrer i que tot hagués anat d'una altra manera. Les coses van anar canviant, però sense perdre l'esperit solidari, no es buscava el benefici sinó el benestar. És la revolució més avançada que s'ha donat al segle XX. I això no es diu; interessa més dir que la guerra va ser una guerra desgraciada i que no s'ha de tornar a repetir mai més; perquè avui no es parla de lluita de classes, es parla de col·laboració de classes. Això vol dir que l'obrer

RICARD CUGAT

menys durant 15 dies el diner va deixar d'existir. La gent ballava, menjava, bevia... era feliç sense diners. Però va arribar un moment, que les forces havien sortit de combat cap a l'Aragó i s'havien de posar en marxa la indústria i l'economia, i és aquí on hi ha el punt important: si la classe obrera catalana –detonant de la revolució a tot l'estat– hagués estat derrotada a Barcelona el feixisme s'hauria imposat a tot arreu. La Barcelona revolucionària pesava molt, i el fet d'haver derrotat els feixistes i agafar-los els canons i tornar-los contra ells va tenir una repercussió tan gran que va donar ànims als altres i va debilitar els militars. Tot i que a darrera hora em vaig fer amb un fusell mai no vaig disparar un tret.

Abel Paz: "És la revolució més avançada que s'ha donat al segle XX: jo no la vaig fer per pegar trets, sinó per canviar la vida."

continua sent un fill de puta i el burgès continua pixant sobre ell."

S'ha de tenir present que el 19 de juliol a Barcelona no tingué lloc una simple lluita entre l'exèrcit i el poble; no tot l'exèrcit es va revoltar ni la victòria fou exclusivament assolida per les masses populars. Segons diu Alberto Bayo, militar que va lluitar aquell dia al costat del govern, en el seu llibre *Mi desembarco en Mallorca*, foren molts els oficials que es van mantenir fidels a la República. També el capità Escofet ho confirma al llibre *19 de juliol de 1936*. Això no obstant, foren molts més els qui eren indiferents davant dels fets d'aquell dia. Per a Paz "aquella Barcelona fou una sardana col·lectiva; la rotllana era enorme i la

vam ballar tots agafats de la mà i cantant junts."

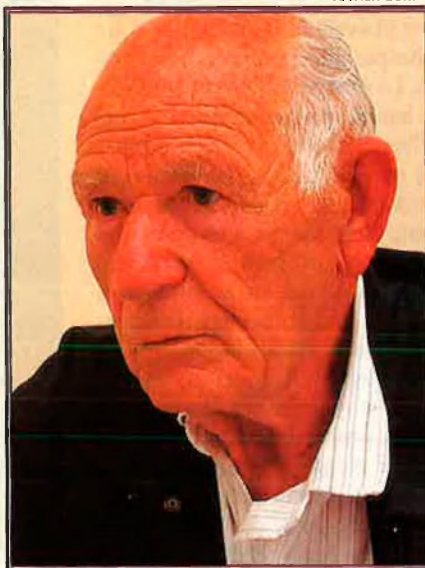
Cruells, periodista i historiador, parla del "gran enigma" de la conducta dels tres generals destinats a Barcelona: Llano de la Encomienda, Aranguren i Goded. Els dos primers romangueren fidels a la República, el tercer es va rebel·lar. Cruells afirma que "si els tres generals haguessin estat d'acord i s'haguessin revoltat el resultat final de la rebel·lió a Barcelona hauria estat un altre". Així, la victòria va durar poc i el bon sabor de boca esdevingué, amb l'entrada del general Franco el 1939 a Catalunya, amarg.

Palma, sense resistència. A Palma de Mallorca, el 19 de juliol va ser força diferent. Aquell dia Miquel Fullana va "anar a fer feina, com qualsevol altre dia normal". Però no era un dia qualsevol. El general Goded havia pres el poder a les 7.30 del matí, i havia ordenat a tots els militars que es possessin a les seves ordres, en línia amb les tropes revoltades. No hi hagué resistència. Aquell mateix matí les tropes ocuparen tota la ciutat. Tot va ser molt ràpid. Hi hagué trets aïllats. Dos morts, tots dos del bàndol dels rebels, foren les primeres víctimes, producte d'un enfrontament confús entre fa-

Dalt, església de Sant Adrià, salvada de la demolició, segons Joan Ramos, perquè en intentar-ho "va arribar un senyor que va dir que podria servir de magatzem". A l'esquerra, forats de bala de la guerra civil que encara es poden observar avui en un edifici de Barcelona.

JOAN RAMOS

Va néixer al barri de Sant Andreu de Barcelona l'agost del 1917. Als dinou anys va obtenir el carnet de conduir i va entrar a treballar d'ajudant de xofer. El juliol del 1936 col·labora amb els sindicats en qualitat de conductor i participa en la presa de la caserna de Sant Andreu. El 1937 s'apunta de voluntari al quarter de carregadors, on es va estar un mes fent simulació d'armament. Amb l'arribada del comandant José Conejos a la secció d'artilleria passa al seu servei com a conductor personal. Aquest mateix any és enviat a Osca i més tard a Alcanyís, on participa en la formació del Cos d'Automòbils. Un mesos després de la formació de l'Exèrcit Popular és ascendit a sergent. El 6 de febrer del 1938 travessa la frontera francesa conduint l'anomenat "Cotxe Blau", amb què transporta malalts de la Creu Roja. L'estiu d'aquest any decideix de continuar lluitant al servei de la república i torna a l'estat espanyol per Irun. És capturat pel règim franquista i confinat al penal del castell de Santona, fins a l'octubre, quan el desti-

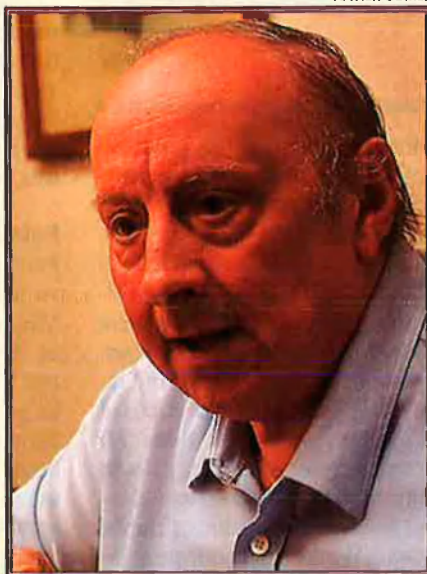

XAVIER GÓMEZ

nen als batallons disciplinaris. Al 1940 es veu obligat a estar al servei del règim franquista. Després de tres anys, al 1943, el llicencien de les obligacions militars i torna a Barcelona.

JUAN MANUEL SANTISTEBAN

Va néixer a Madrid el 6 de maig de 1923. Als deu anys ve amb la família a Tarragona, i hi comença els estudis de batxillerat. El novembre del 1935 entra a formar part de Falange Espanola de las JONS. Un cop acabada la guerra, reprèn els estudis fins al 1941, quan l'envien al front de Rússia; un any després torna mutilat i l'ascendeixen a oficial de proveïments i de transports de Rússia. Després és nomenat delegat provincial d'informació i d'investigació i, més tard, delegat provincial del Front de Joventuts a Tarragona. És fundador del Cercle d'Estudis Polítics (1941). És enviat dos anys a Osca (1944 i 1945) i després a Logronyo, en qualitat d'inspector nacional de División de Juventudes. El maig del 1949 passa a ocupar el càrrec de delegat provincial de sindicats. També el fan *jefe* nacional de Producción Corchera del Sector Nordeste al 1953, amb seu a Girona. Torna a Madrid al 1965, i al 1968, passa de bell nou a Barcelona. Funda la Caixa de Crèdit

XAVIER GÓMEZ

Popular de Catalunya essent delegat provincial de Tarragona. Actualment és membre de la Hermandad de Combatientes de la División Azul.

langistes i militars. "Por? No, per què? Si n'hagués tenguda hagués fugit, però no havia fet res i per això vaig anar a la feina com cada dia". Molts republicans fugiren. Fullana, no.

"No en parlem pus, d'això. Aquests no s'ho mereixen". Això és la guerra. Aquests són els feixistes i Franco. Miquel Fullana ho té molt present. No en vol parlar, però no pot evitar fer-ne referència. No en va li robaren dos anys de la seva vida. "I per què, si jo no havia fet res? Res de res! Només perquè tenia, i tenc, les meves idees". El tancaren durant dos anys. El delicte? Haver estat membre d'Esquerra Republicana de Balears (ERB), organització de la qual va ser secretari de Palma, càrrec que tenia en el moment en què va esclatar la guerra. El seu admirat amic Emili Darder, aleshores batlle republicà de Palma i president d'ERB, va ser detingut pels feixistes el dia 20 de juliol i empresonat al Castell de Bellver quan encara no havien passat ni vint-i-quatre hores des del ban militar de Goded que instaurava a Mallorca l'estat de guerra. El 24 de febrer de 1937, tot i trobar-se greument malalt, va ser afusellat al cementiri de Palma. "L'afusellaren... i era una bellíssima persona, un home com cal. I per què? Només per què no pensava com ells", recorda Fullana.

Les referències a la guerra, a la dictadura, a la repressió surten de la seva boca amb comptagotes. "Vostè m'ho demana, és la seva feina, però cregui'm, no val la pena gastar-hi el temps". Uns segons ara, un segons suara... enmig d'una llarga conversa de prop de tres hores, els records del vell republicà represaliat serveixen per embastar una trista història que no ha oblidat. "Jo només he cregut sempre en la llibertat i en la cultura. Sempre he estat un home de cultura. No tenc res contra la cultura i la llengua castellana, però no són les meves, o no? Jo sempre he cregut i defensat Mallorca i el català. Perquè som un català de Mallorca".

Després del ban del general Goded només hi hagué alguns bombardejos fets per l'aviació republicana de Barcelona. Els republicans

s'amagaren o fugiren de Mallorca. El mes d'agost de 1936 hi ha una massiva detenció de persones relacionades amb la República. Va ser arran del desembarcament republicà del capità Bayo a Porto Cristo. Tot i ser un absolut fracàs (a principis de setembre els feixistes l'havien esclafat), aquell esdeveniment regirà la tranquil·la societat mallorquina. La resposta feixista va ser molt dura i la repressió s'incrementà força. Miquel Fullana ho recorda: "En aquells moments en Forteza –l'arquitecte per al qual dibuixava– era fora; se n'havia anat a Barcelona i intentava tornar a Mallorca des de França. Quan ell se n'anava, jo quedava responsable de tot, tenia les claus i feia la feina. Un dia arribà tot esglaiat el seu germà, Miquel (el qual, l'any 1962, va ser el primer president de l'Obra Cultural Balear), i em digué que li donàs les claus, que ho tancàs tot perquè els 'rojos han desembarcat a Porto Cristo i ens ho volen llevar tot, fins i tot les dones!'. Evidentment, no li vaig fer cap cas... Home, és que a mi ja m'hagués agradat que el desembarcament hagués anat bé".

Poc després, Miquel Fullana era detingut i jutjat per haver estat membre d'ERB. "Imagini, jo que només vaig ser secretari a Palma del partit i res més". La condemna va ser de dos anys de presó. Arribats aquí, els records de Fullana s'enfosqueixen volgutament. De la presó, no vol parlar-ne gens ni mica: "No... Per què m'ho feren? Perquè eren uns dictadors que no volien la llibertat de ningú".

La València tranquil·la del 17 de juliol... A València, l'alcalde Josep Cano Coloma, advocat blasquista renovador i membre d'Esquerra Republicana, presidí amb tòrrida normalitat aquell divendres 17 de juliol al matí la reunió del consistori en sessió ordinària; el ple de l'Ajuntament el conformaven des de mitjan juny 36 regidors, el partit que liderava l'oposició era la Federació Socialista Valenciana, i hi havia sis escons de signe nacionalista, quatre del Partit Valencianista d'Esquerra i dos d'Esquerra Valencianista. El fet és que

cap dels regidors no va esmerçar cap paraula davant l'estat de nequit que afectava, en aquelles dates, sectors amplis de la ciutadania que, enmig d'un batibull de reaccions i informacions de la premsa sindicalista i de notícies generals, temia una rebel·lió militar contra la Segona República.

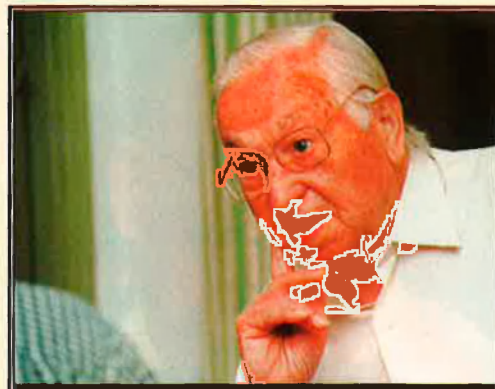
Val a dir que encara no feia una setmana, el governador civil de València, Brauli Solsona, havia mantingut una reunió amb dirigents del Front Popular i de la CNT. La cita havia conclòs amb l'ordre, adreçada a la Guàrdia Civil i el Cos de Seguretat i Vigilància, de controlar estretament els moviments d'alguns militars de la plaça i de personatges dretans, tots

**Miquel Fullana:
"Quan em digueren que els 'rojos' eren a Porto Cristo i que ens llevarien fins i tot les dones, no els vaig fer cas."**

ells sospitosos de ser involucrats en una trama antidemocràtica. Les converses s'havien iniciat a causa de l'assalt protagonitzat per un grup reduït de falangistes a l'emissora Unió Ràdio València des de les instal·lacions de la qual havien anunciat la rebel·lió de l'exèrcit; el succés havia tingut lloc el dissabte anterior, dia 11, i havia generat diverses manifestacions de repulsa però també la crema de la seu que la Dreta Regional Valenciana mantenia a la plaça Tetuan i de l'edifici de la Federació Industrial i Mercantil al carrer Sorolla. Els tallers i la redacció del diari ultraconservador *La Voz Valenciana* havien estat també atacats per grups obreristes i aquell dissabte mateix el periòdic imprimia el seu últim exemplar. Durant aquells sis dies, doncs, la societat civil havia refer-

MIQUEL FULLANA

JOAN CELIA

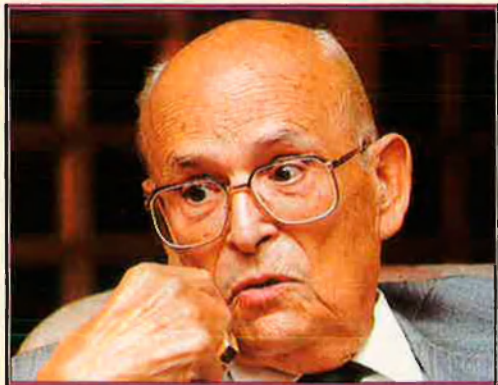
Va néixer a Palma de Mallorca l'any 1905. Dibuint i aparellador. Treballà com a dibuixant tècnic amb l'arquitecte Guillem Forteza entre 1922 i 1942. A la mort de l'arquitecte va fundar un taller d'escultura decorativa en pedra i el va regir fins 1957. Fins el 1977 va col·laborar amb arquitectes de Mallorca i Barcelona. Va ser membre fundador de l'Associació per a la Cultura de Mallorca (1923), que va ser presidida per Emili Darder entre 1925 i 1931. Amb Darder va entrar a Esquerra Republicana de Balears (1934), partit del qual va ser secretari de Palma. L'aixecament feixista el va agafar treballant a l'estudi de l'arquitecte Forteza i quan era un membre destacat d'ERB. Va ser, així mateix, fundador de l'Obra Cultural Balear (1962). Segurament és el testimoni mallorquí viu més significatiu políticament en el moment de l'aixecament feixista.

Cartell d'Esquerra Valenciana. Quan esclatà la revolta tenia dos regidors a l'Ajuntament de València.

EMILIO ATTARD

RAFA GIL

Nascut l'any 1915 a València, Attard és president honorari del consell d'administració del Banc de l'Exportació. L'any 1935 treia la llicenciatura de ciències de la informació a l'escola de periodisme *El Debat* de l'Editorial Catòlica. Va marxar de València uns dies abans del 18 de juliol de 1936 i tornà l'abril de l'any 1939. Ha arribat a ser conseller de 76 bancs. Vice-president de la Federación de Partidos Populares i president d'UCD a València durant la transició, va formar part de la Comissió de redacció de la Constitució espanyola del 1978.

ANTONI ESTELLES

RAFA GIL

Nascut l'any 1918 a Burjassot (l'Horta). L'any 1934 entrà en la Unió de Joventuts Comunistes. El 1936 treballava al taller d'eines per treballar el camp de la família. Al novembre del 36 participa en la militarització completa de les Milícies, i era un dels responsables de la distribució de l'armament que la Unió Soviètica enviava a la zona republicana. Avui és membre fundador del Col·lectiu Bassot, de signe progressista i nacionalista.

mat la lluita per defensar les llibertats i les forces de la policia havien desmantellat la Falange Espanola a València després de l'afer del dia 11, i els seus caps visibles eren empresonats aquell divendres 17.

Encara hi havia una altra raó, tot i que desconeguda per a les autoritats, perquè l'executiu de la capital valenciana respirara calma: en l'últim moment, el comandant Bartolomé Barba, fundador de la Unión Militar Espanola i enginyer de la revolta, havia substituït el general Manuel Goded pel general Manuel González Carrasco. Goded, en la seva nova destinació de Barcelona, compliria el pacte, mentre que González

**Maria Anyó:
"L'arquebisbe
Prudencio Melo,
'donya Prudència',
s'amagà a casa
d'una companya
de les Joventuts
Socialistes."**

Carrasco mai no va gosar a fer-ho.

...mobilitzada del 18... El migdia d'aquell dissabte va ser llarg d'esperances i temors, fosc de notícies. "Estàvem convençuts que els militars, el clergat i el capital donarien un colp d'estat": la contundència és d'Antoni Estellés, veí de Burjassot, l'Horta, llavors un adolescent amb 18 anys membre de la Unió de Joventuts Comunistes. "Els enllaços sindicals ens confirmaven que l'exèrcit s'havia girat contra el poble, però n'hi hagué més; el Movimiento va agafar un grup de bracers valencians que havia marxat a treballar a Terol, i del grup només en tornaren sans i estalvis un parell, perquè la resta els havien assassinat quan comprovaren que portaven carnets de la UGT. I és clar, aquesta mena de fets crearen una resposta que va

ser cruel i que esclatà ràpidament".

Les notícies que la facció militar rebel estenia el seu radi sobre la península anaven aplegant amb nitidesa als diferents locals populars de la ciutat. El governador Solsona, mentrestant, s'entestava a assegurar en premsa i ràdio que les revetlles de juliol estaven essent celebrades amb normalitat pels valencians. Però l'alarma social començava a ser massa evident quan els quaters d'Artilleria i Infanteria decidiren tancar les portes en espera que el panorama de l'alçament s'aclarís a Madrid i a Barcelona. El mateix general González Carrasco, que havia vingut expressament des de la capital espanyola, romania amagat al domicili d'un notable diputat de la Dreta Regional Valenciana al carrer de Cavallers després d'haver fugit dels agents de vigilància mercès a una equivocació del seu xofer, que errà el lloc on havia d'acudir i on ja hi havia preparada una patrulla per capturar-lo. Unes hores més tard hagué de traslladar-se al carrer de Cadis.

"El 18 de juliol jo ja havia marxat amb bona part de la família cap a la Manchuela. Així m'ho havia encomanat el meu germà Manuel, que coneixia els projectes dels militars -i hi participava- i dels polítics que volgueren emprendre la insurrecció a casa nostra"; la família de l'advocat Emilio Attard era, en efecte, a vora cent cinquanta quilòmetres de València, on tornarien ja encetat el mes d'abril del 1939. Manuel Attard, el major de cinc germans, va ser un dels correus claus que mantingué en contacte els militars sediciosos valencians amb *el director*, el general Mola, causa per la qual va ser assassinat al pont de Belcaire de Nules, a la Plana Baixa. Altres ciutadans que també haurien abandonat el país de grat hagueren de cercar recer a dintre seu, com l'arquebisbe Prudencio Melo, "*donya Prudència*", que dèiem nosaltres, va amagar-se a casa d'una companya de les Joventuts Socialistes -revela Maria Anyó Barberà, que l'estiu del 36 brandava 21 anys d'edat i treballava d'aprenent de sastressa-, i així fou que l'arquebisbe

ARXIU

Quarter de Cavalleria, a l'Albereda de València. Segons Maria Anyó, "els militars s'hi refugiaren esperant que la vaga desesperara la gent".

Melo salvà la pell. La llàstima va ser que, una vegada la ciutat sota el poder dels feixistes, ell va tenir contracte de deixar que empresonaren la mateixa família que l'havia lliurat de la mort".

La nit de dissabte arribà finalment, i els partits signants del Front Popular assumiren llavors la responsabilitat de contestar la situació creada després que l'exèrcit hagués encès la contesa des del protectorat espanyol del Marroc: la resolució convocava a una vaga general tots els seus afiliats. En aquelles hores, el president de la república espanyola Martínez Barrio, substituït del dimissionari Casares Quiroga, havia parlat telefònicament amb el governador militar de València, el general Martínez Monge, que confirmà la seva fidelitat al règim democràtic. El funcionament de la capital, però, ja estava en unes altres mans, les dels sindicats UGT i CNT.

...i revolucionària del 19. "Ens avisàvem els uns als altres pels carrers de València —fa memòria Maria Anyó—, de manera que anàvem prenent el lloc que ens corresponia. La meua germana major i jo ens dirigírem a la Telefònica. Des d'allí guaitàvem els moviments dels militars i informàvem els companys, que eren a Governació i a l'Ajuntament. Els militars amenaçaren, sí, però finalment no els deixàrem eixir". La insurrecció a València, en efecte, mai no va existir: els soldats i els polítics re-

bels havien triat el dia, diumenge 19, i l'hora, les 11 del matí; també havien triat el lloc, una reunió d'oficials a capitania general en què un escamot de coronels en cap, amb el general González Carrasco al davant, exigiria la rendició del general Monge. I el cabdill González Carrasco no va posar mai els peus a la capitania general. El capità Gámir Uribarry, de la Guàrdia Civil, proclamà, per la seva banda, la fidelitat de la institució a la República, i el mateix succeí en el Cos de Seguretat i Vigilància i a la Guàrdia d'Assalt.

Hi havia, a més a més, la reculada pública del suport polític a la maniobra sediciosa. Aquell diumenge, a les planes del diari *El Mercantil Valenciano* apareixia un telegrama de Lluís Lúcia, líder carismàtic de la Dreta Regional Valenciana. Lúcia, que havia promès als militars la formació d'un contingent de 50.000 combatents i que havia apostat un escamot d'afiliats fortament armats a la balconada dels seus locals, en front de Capitania General, condemnava el pronunciament antirepúblic: "Com a ex-ministre de la República, com a cap de la Dreta Regional Valenciana i com a diputat a Corts, alce el meu cos posant-lo al costat de l'autoritat enfront de la violència".

"Jo era a casa i tancàrem el taller, que era nostre —recompon Antoni Estellés— i ens mobilitzàrem d' immediat cap a València. Formàrem les milícies. Els quaters d'Artille-

MARIA ANYO

RAFA GIL

Nascuda a València l'any 1915, vivia amb la família a la carrera d'en Corts durant l'esclat de la Guerra del 36. Als 18 anys estava afiliada a les Joventuts Socialistes. Al llarg de la contesa, va treballar al comissariat de la Vivenda i més tard als tallers d'Intendència. Des de l'any 1940 estigué empresonada prop de cinc anys en quatre detencions diferents, una d'aquestes a causa d'una denúncia particular d'una companya de feina.

El 6 de maig de 1995 va participar en els actes de commemoració de la victòria aliada sobre el nazisme a València. Actualment forma part de la Comissió de Pensionistes i Jubilats del sindicat UGT.

ria i Infanteria, i l'Albereda, estaven acordonats, els militars s'hi refugiaven esperant que la vaga ens desesperara i la ciutat caiguera angoixada per la fam. Però al quarter d'Artilleria, l'oficial Fabra donà un colp i la guarnició confraternitzà amb el poble. Aconseguírem les armes, i vencérem". "Hi havia també molts anarquistes —són paraules de Maria Anyó— que en entrar la FAI a la plaça de Tetuan ens deien que tornàrem a casa, que ells se'n farien càrrec".

Dilluns, el capità Uribarry demanava calma a la població des dels micròfons d'una emissora instal·lada al despatx de l'alcalde Cano Coloma. Era tard per a la República i massa aviat per a la revolució.

Victoria Jiménez
Josep Lladós / Miquel Payeras